

Från Mielstadahass till Mönsterås

Jonny Nilsson © (2011). Ingår i boken "På Åsen – En resa genom tidernas Mönsterås"

Mönsterås i äldre dokument

Det som inte förändras under ens egen livstid har en benägenhet att framstå som evigt – som ortnamnet Mönsterås. En närmare undersökning ger emellertid vid handen att det har skrivits på olika sätt genom historien. För att få veta vad namnet egentligen betyder måste vi vända blicken mot medeltiden och se hur det skrevs i de äldsta bevarade dokumenten.

Mönsterås omnämns första gången som socken 1309 när Carl Ragnfridsson testamenterar en halv mark till "hospitali in Mielstadahass". I dokument från 1326 och 1358 skriver man Myolstadha aas. I andra skrivelser från 1358 kan man se varianten Mölstadhåås där yo har ersatts av ö. Mölstadaås blir den förhärskande stavningen under 1400- och 1500-talet, försvagas under 1600-talet, men lever ändå kvar en bit in på 1700-talet då den används parallellt med andra skrivsätt.

Redan 1440 och 1515 finns det emellertid enstaka belägg för att förledens l bytts ut mot n – Mönstadahas respektive Mönstade aas – vilket under 1600-talet utvecklas till Munsterås och Mönsteråås då stad byts ut mot ster. Ett samtida alternativ är Mölsterås som exempelvis används i stadsprivilegierna från 1604.

För att summera utvecklingen av stavningen:

Mielstadahass, Myolstadha aas – 1300-talet, särskilt första halvan.

Mölstadhåås, Mölstadaås – mitten av 1300-talet till början av 1700-talet.

Mönstadahas, Mönstade aas – 1440, 1515.

Mölsterås – 1600-talets början.

Munsterås, Mönsteråås – 1600-talets början och framöver.

Mönsterås betydelse

Vi övergår nu till att titta på Mönsteråsnamnets betydelse. Det finns fyra teorier som det kan finnas anledning att granska.

Teori 1 - Mönstringsplats

På 1600-talet utgick påbud att prästerna skulle nedteckna socknarnas "gamble antiqviteter". Så skedde även i Mönsterås där prästen vid 1600-talets mitt redogjorde för bland annat ortens namn. "Kallas hon Mönsteråås dher uthaf att fordomdag på dhen plattsen, hafver varit hållen Generalmönstringh, eller een munsterplats kallat, såsom efterkommande wilia seija.", skrev kyrkoherden.

Efter att ha konstaterat att Mönsterås under medeltiden hade förleden miel, så kan vi på goda grunder stryka denna teori.

Teori 2 – Åsen vid klostret (Klosteråsen)

1600-talsprästen avslutar anteckningen genom att presentera en annan teori med följande ord: "Eller och sitt namn bekommit af Cronobäcks cluster".

Vad menade prästen? Eftersom han förmodligen kunde en del latin så stod kopplingen klar för honom. Kloster hette på latin Monasterium, och därifrån är ju inte steget särskilt långt till Mönster-ås, det vill säga klosteråsen. Kronobäcks kloster skulle således ha kunnat ge upphov till ortnamnet Mönsterås. Teorin faller på sin egen orimlighet av två skäl. Dels nämns Mönsterås som socken och ort mer än 150 år innan Kronobäcks kloster fanns (dessförinnan var det ju hospital). Dels har Mönsterås under medeltiden Miel i förleden, inte Mon eller Mön.

Teori 3 – Åsen vid kvarnstället/mjölplatsen

Den mest populära och utbredda teorin kopplar ihop Mönsterås med mjöl och därmed indirekt en kvarn, detta mot bakgrund av att Mönsterås förr hade miel/ myol i förleden. Denna språkliga betydelse är ännu tydlig inom tyskan och engelskan där kvarn heter mühle och mill. Betydelsen blir i så fall Åsen vid kvarnstället/mjölplatsen. Mellanleden stad, som det skrevs innan det blev ster, betyder plats. Till denna teori ansluter sig i äldre forskning Hjalmar Lindroth (1923), Ivar Modéer (1926) och Lars och Ossian Hildemo (1978).

Teori 4 – Åsen vid platsen med den finkorniga jordmånen

Den gamla mönsteråsprästen skriver även att Mönsterås fått sitt namn efter byn Mölstad, "såsom dhe gamla våre förfäder hafua sagdt...dheraf hafua somlige kallat henne mölstadåås." Självklart har prästen rätt i detta. Och det finns en teori där man ger förleden i Mölstad en annan betydelse än mjöl/kvarn. I Mönsteråsboken (1963) nämner Åke Domeij att miel kan åsyfta en slags finkornig sandig jordmån (jämför mjäll).

Denna teori utvecklas utmärkt av Kjell Johansson i en artikel i Stranda 1999-2000 där han visar att byn Mölstad på medeltiden (1351) kallades Myolstadhum. Myol åsyftar enligt Kjell den finkorniga och lättodlade jordmånen. Mellanleden stadh betyder plats. Slutleden um kan vara ett avkortat rum och skulle i så fall betyda öppen plats. Mot denna bakgrund föll det sig förstås naturligt att kalla den närliggande åsen för Myolstadh aas, vilket då skulle betyda Åsen vid platsen där jordmånen är finkornig.

Vilken av de två sistnämnda teorierna som är den riktiga undandrar sig ännu ett säkert bedömande, enligt en aktuell kommentar från professor Staffan Fridell vid Uppsala Universitet. Kanske kommer språkvetenskapen en dag att definitivt lösa gåtan. Än så länge får vi leva med bryderiet och kanske vändan att välja Åsen vid kvarnstället eller Åsen vid den finkorniga jordmånen.